

Присъствието на ордалията в наказателната практика на дунавските и волжките българи

Ренета Златева

Abstract: The Presence of Ordeals in Customary Law and Legal Penalties and of Danube and Volga Bulgarians: *In the present article has been made an attempt to be shown up some of the traditional common rules and legal penalties of Danube Bulgarians and Volga Bulgarians, which is connected with judgment.*

Key words: *presence, ordeal, guilt, innocence, judgment, common rules, legal penalties, Danube Bulgarians, Volga Bulgarians*

ВЪВЕДЕНИЕ

Ордалията (англосакс. *ordal*, лат. *ordalium* – Божи съд) е средновековен метод, застъпен в т.нар. закони на варварите (лат. *leges barbarorum*), при който се ползват телесни изпитания с огън, вода, нажежено желязо, дуелни двубои и т.н. за доказването на невинност. В настоящата публикация ще бъде направен опит да се тълкуват сведения от обичайното право и писаните законови норми на дунавските и волжките българи, в които, макар и иносказателно загатнато, присъстват казуси, свързани с провиденциализма.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Изтезанието като средство за оневиняване намира своето приложение още в Законите на Хамурапи от първата половина на XVIII век пр. н.е. [2: 29-30]. В Древна Гърция и в Древен Рим се използва към робите и простолудите, т.нар. *humiliores* (неблагородни, незначителни хора), докато благородниците (*honestiores*) не търпят подобно отношение. Изключения се правят единствено при посегателствата срещу личността на императора.

В законите постановки на франките свободните хора не се подлагат на подобни изпитания [4: 71, 76-77]. Прави впечатление използването на дуела като форма на Божи съд при спор между роднини. Побеждава онзи, който според Бог има право. В този смисъл, ордалията е самостоен избор при доказване на невинност или метод, целящ да призове Бог като най-достоверен свидетел. В подобен дух е и сведението, което дава Григорий Турски за религиозния спор между православни и ариани в лицето на франкските свещеници и вестготските еретици [6: 29 – 30]. Посредством телесни изпитания се доказва правотата на християнската църква.

Неслучайно се ползват стихийте огън и вода, почитани като еманация на Бог или дори като Богове. При провеждането на изпитание с огън обвиняемият взема в ръце горещо желязо за определен период от време. Ако по ръцете му не се получат рани или заздравеят бързо (обикновено до три дни), той се счита за невинен. Ордалията с вода се изпълнява като на врата на уличения в престъпление се връзва тежест и след това той се хвърля на дълбоко. Ако стигне дъното, се доказва виновността му. Този обичай произлиза от легендата за епископ Квиринос, който бива хвърлен във вода от езичници. Въпреки че на врата му е закачен воденичен камък, той изплува на повърхността невредим. Друга форма на изпитание е с вряла вода. От съд, в който е поставена, обвиняемият трябва да извади определен предмет. Успешният завършек на начинанието гарантира невинността на уличения.

Водата се ползва от Инквизицията при изтезания на жена, набеждана за вещица. Здравото омотана с въжета, тя е хвърляна в дълбок водоем. Ако тялото ѝ се задържи над водата за определено време, се възприема, че тя е вещица. Тогава е изгаряна на клада. В случай, че тялото потъне, тя се набеждава в друг грях.

Освен тези форми, ордалията познава и други сходни – по подобие на Христос, разпънат на кръста, спорещите също вдигат ръце. Онзи, който пръв умалее и спусне ръцете си, се счита за виновен/неправ.

Разпространено е и изпитанието с хляб и сирене. Вярването гласи, че виновният не ще може да изяде свещения хляб. Подобен род ордалия е привнесена в съдопроизводството на католическата църква, която във времето признава доказателства от този вид.

Добре известен и практикуван е и следният метод: при съмнения за убийство от страна на даден човек, последният чрез докосване раните или тялото на убития може да се оневини. Смята се, че ако от тялото на жертвата потече кръв, набедееният е виновен в престъплението.

В основата на провиденциализма стои вярването, че Бог вижда всичко и постоянно се намесва в делата на хората посредством различни форми на знакови проявления. В този смисъл, през ранните средни векове се счита, че ордалията като разновидност на Божия съд може да докаже чрез провидението невинността на човек. Явно способът се ползва в онези случаи, когато доказателствата срещу обвиняемия са недостатъчни.

В Европа ордалията се практикува широко. За разлика от Англия, в чието законодателство липсва, във Франция и Германия тя е неизменна част от съдопроизводството векове наред. Заставайки твърдо против подобни изпитания, папите в периода IX – XIII век постоянно ги отричат. На Четвъртия лютерански събор през 1215 г. се забранява използването на ордалията, но тя се практикува до края на XVII век. Сцени на Божий съд се изобразяват в рицарските романи и хроники в качеството си на неразделна част от социалния живот на хората.

В Законите на чешкия княз Бржетислав I (1034 – 1055), които се явяват най-старият запазен писмен законодателен паметник на западните славяни, се упоменава ордалията посредством горещо желязо и светена вода [4: 183].

Според обичайното право на германското племе бавари, отразено в Баварската правда (Lex Baiuvariorum), създадена около средата на VIII век, човек може да се закълне, за да докаже невинността си. Интерес представлява другата възможност за оневиняване – воденето на двубой между ищеца и ответника, чиито резултат се обвързва с Божията воля, т.е. ако набедееният в извършване на престъпление победи, той се счита за невинен, тъй като Бог показва това. На намесата на провидението разчита и друго германско племе – алеманите, при изясняването на определени казуси [4: 76 – 77].

Възможност за клетвополагане при доказване на невинност в уличаване за извършено убийство се предвижда и в един от законниците (Lex Ribuarig) на рипуалските франки, обитаващи земите около Среден Рейн [4: 74].

Тъждествена идея е заложена и в обичайното право на западните сакси, което проличава от сборника със закони на крал Ине [4: 156].

Земеделският закон, създаден през втората половина на VIII век като симбиоза между старото римо-византийско законодателство и славянското обичайно право, на няколко места упоменава възможността за даване на клетва в името Господне. При положение, че волът се нарани или умре, когато за него отговаря говедарят, то последният, за да докаже невинността си, полага клетва в Бога [6: 119]. Същото трябва да стори и онзи, който намери ранено или убито животно на пътя и съобщи за това на стопанина, а той се усъмни в думите му [6: 122]. Клетва, дадена в името на Господ, с която “се решава делото”, позволява и Синтагмата на Матей Властар [5: Състав V (буква E), гл. 32].

Според цитираните постановки човек може само да се закълне в името на Бога, като това се приема за правдиво показание. Не е ясно, обаче, дали не се прилага ордалически принцип при полагането на клетва, с който да се оневини набедеения.

До това съмнение довежда фактът, че призоваването на Божия съд се практикува от славянски племена.

В обичайното българско право вероятно също се ползва ордалията. Интерес в това отношение представлява отговор 86 (*“Ако бъде хванат крадец или разбойник и откаже онова, що му се приписва, вие твърдите, че у вас съдията го бие по главата с бич и друг бодне ребрата му с железни шипове, докато изтръгне от него истината...”*) на папа Николай I по допитванията на княз Борис [6: 127]. В Крумовите разпоредби, поместени във византийската енциклопедия “Свидас лексикон” [6: 124], се предвиждат физически препяствия за клеветника (*“да бъде вързан и разпитан”*). Твърде възможно е тази мярка да се прилага с цел обездвижване на тялото при прилагане на телесни изпитания.

Вярата на волжките българи в силата на Божията намеса се доказва от следното известие на арабския пътешественик Ибн Фадлан: *“И ако някой мъж [човек] от тях убие друг, и то преднамерено, те го съдят заради тази му постъпка, а ако ли пък го убие, без да иска, то за него правят ковчег от дървото хазанк, слагат го вътре, заковават го с гвоздеи и му слагат три питки и съд с вода, поставят и три парчета дърво, приличащи на седла от камили, закачват ги помежду тях и мълвят: “Ние го оставяме между небето и земята, където ще попадне на въздействието на дъжда и слънцето – може би Аллах ще се смили над него. И така остава закачен, докато времето не го унищожи напълно и докато ветровете не го избрулят и разнесат праха му”* [3: 52 – 53]. Въпреки че няма други данни, които да наведат на подобни изводи, цитираното сведение би могло да се тълкува в подкрепа на това, че волжките българи също ползват ордалията, но под по-различна форма. Конкретният казус показва, че техните вярвания кореспондират с идеята за призоваването на Бог като Висш съдия.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дунавските и волжките българи имат един общ корен. И двата народа показват близост в своите религиозно-провиденциални и екзистенциални възгледи. Ползването на ордалията, макар и в не най-чиста форма, отразява стремежа им да съществуват и да се развиват в унисон с Божията повеля.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Григорий Турский. История франков. кн. II, Москва, 1987
- [2] Данов, Хр. Христоматия по история на стария свят. София, 1976.
- [3] Ибн Фадлан. Пътешествие до Волжка България 921 – 922. София, 1992.
- [4] Йонов, М., Й. Николов. Христоматия по история на средните векове. София, 1968.
- [5] Матфей Властарь. Алфавитная синтагма Матфея Властаря. Москва, 1892.
- [6] Петров, П., В. Гюзелев. Христоматия по история на България. Т. 1. София, 1978.

За контакти:

ас. д-р Ренета Валентинова Златева, Катедра “Педагогика, психология и история”, Факултет Природни науки и образование, Русенски университет “Ангел Кънчев”, e-mail: rzlateva@uni-ruse.bg